

فلسفۂ سیاسی اجتماعی

آیت اللہ منتظری

عماد الدین باقی

سرشناسه: باقی، عمادالدین، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور: فلسفه سیاسی اجتماعی آیت الله منتظری / عمادالدین باقی.
مشخصات نشر: تهران: سرایی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.
شابک: 978 - 964 - 7362 - 40 - 5

و سعیت فهرست نویسی: فیفا
موضوع: منتظری، حسینعلی، ۱۳۰۱-۱۳۸۸.
موضوع: ایران -- تاریخ -- جمهوری اسلامی، ۱۳۵۸ -
بندی کتاب: ۱۳۹۳ ب ۲۵ م / ۱۶۷۰ DSR
ده بنده: یویی: ۰۸۴۲۰۹۲ / ۹۵۵
شماره کتاب: سی لی: ۳۴۹۴۸۳۲

فلسفه سیاسی اجتماعی آیت الله منتظری «عمادالدین باقی»

انتشارات سرایی
نوبت چاپ: اول، ۳۰۰۰ نسخه
تاریخ انتشار: بهار ۱۳۹۴
قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۳۶۲-۴۰-۵

قم، میدان مصلى، بلوار شهید محمد منتظری، کوچه شماره ۸
تلفن: ۳۷۷۴۰۰۱۱ (۰۲۵) - ۲۲۵۶۳۴۵۸ (۰۲۱) * فاکس: ۳۷۷۴۰۰۱۵ (۰۲۵)
موبایل: ۰۹۱۲۲۵۲۵۰۵۰

E-mail: SaraeiPublication @gmail .com
www .Amontazeri .com

فهرست مطالب

۹	پیش‌سخنی درباره کتاب پیش‌رو
۱۳	دبیاجه

فصل نخست: اندیشه سیاسی

۱۹	شرح حال
۲۶	بین‌الملل اسلامی و نهضت‌ها
۲۹	همگرایی علوم جدید و معارف اسلامی
۳۱	اندیشه یا آرای سیاسی و فقهی
۳۱	روش‌شناسی
۳۲	نظریه حکومت اسلامی
۳۲	نظریه ولایت فقیه
۳۵	ادله
۴۰	ولایت فقیه، عقد لازم
۴۴	انتقادات
۵۱	انتقاد از خویش
۵۳	تحول دیدگاه آیت‌الله منتظری

۵۳	مدل اصلاحی و واپسین نظریه حکومتی
۶۰	آزادی و دموکراسی
۶۰	آزادی و پیشرفت
۶۴	شایستگی عمومی و تحزب
۶۸	تحزب
۷۷	مخالفان و مخالفان
۸۵	تسامح آیت‌الله منتظری
۸۷	تفکیک حقوق شهروندی از انتقادات آنان

فصل دوم: ارتداد یا نسبت عقیده و انسان

۹۳	ارتداد یا نسبت عقیده و انسان
۹۵	طرح مسأله
۹۷	ارتداد و حقوق بشر (تقریر محل نزاع)
۱۰۰	تحلیل مسأله در چشم‌انداز فقه اسلامی
۱۰۴	(نکته‌ای درباره قطعی‌الصدور بودن و ظنی‌الدلالة بودن قرآن)
۱۰۸	اصلاحگری و تحلیل مسأله از منظر آیت‌الله منتظری
۱۱۱	از دیدگاه سنت فقهی
۱۱۱	رفرم در فقه
۱۱۵	(نکته‌ای درباره احکام امضایی و تأسیسی)
۱۱۸	تاریخی کردن موضوع، روش دیگر توجیه مسأله

آیت‌الله منتظری و مسأله ارتداد.....	۱۱۹
توجیه سیاسی ارتداد.....	۱۲۰
سالبه به انتفای موضوع.....	۱۲۳
تحول بنیادی و اصلاحات رادیکال.....	۱۲۹
منطقه ناز از فتوای سنتی به فتوای انسان محور.....	۱۳۳

فصل سوّم: حقوق بشر یا حقوق مؤمنان (اومانيسم و اسلام)

درآمد گفتار.....	۱۴۵
اعتبار نظریه.....	۱۴۵
مسأله.....	۱۴۹
اومانيسم اسلامی.....	۱۵۰

تقریرات درس آیت‌الله منتظری درباره حرّات انسان

چند نکته.....	۱۵۹
(شروع درس).....	۱۶۰
عرف، مرجع تشخیص سبّ و اهانت است.....	۱۷۶
استثنائات باب سبّ.....	۱۷۷
نتیجه گیری.....	۱۸۰
برآیند.....	۱۸۳

فصل چهارم: حقوق انسان و حقوق خدا

(نگاهی به اندیشه‌ها در شش کتاب آیت‌الله منتظری)

نگاهی به اندیشه‌ها در شش کتاب آیت‌الله منتظری	۱۸۷
۱- نهج البلاغه در صحنه	۱۸۷
ویژگی‌ها و امتیازات این کتاب	۱۸۸
۲- رساله حقوق به جای رساله تکالیف	۲۰۲
۳- رساله استدلالیه به جای رساله تقلیدیه	۲۰۵
۴- اسلام بدون خشونت	۲۱۲
۵- حکومت دینی و حکومت انسانی	۲۱۵
۶- علیه فرمالیسم مذهبی (دربارۀ احضار و احضار خلاق)	۲۱۷
* * *	
یادآوری	۲۴۵
مآخذ و منابع	۲۴۷
نشریات و مجلات	۲۵۱
فهرست کتابهای منتشر شده فقیه عالیقدر	۲۵۳

پیش سخنی درباره کتاب پیش رو

نگارش و تدوین این کتاب (فصل نخست) در اصل مرهون سفارشی از سوی پژوهشکده علوم انسانی، فرهنگی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی بود. پیش از یاد شده از اواخر دهه هفتاد با هدف تدوین یک متن آموزشی و پژوهشی، طرحی را در خصوص تدوین فلسفه سیاسی اندیشمندان مسلمان معاصر رافکند و دهها تن از مردان نامدار سیاست و فقاہت از سید جمال، نائی، اقبال لاهوری، رشید رضا، مودودی، ابوالکلام آزاد، عبدالرازق، حامد ابن زین، احمد، محمد حسین بهشتی، علامه طباطبائی، حسین نصر، جوادی امالی، علی شریعتی، مصباح، بازرگان، طالقانی و خمینی و منتظری و جمعی دیگر را در فهرست خود قرار داد و پژوهش درباره هر شخصیت را به یکی از محققان سپرد. در سال ۱۳۸۱ که نگارنده در زندان بود، سفارش نگارش این بخش از کتاب یاد شده به او داده شد. جلد ۱ و ۲ مجموعه مقالات پنج جلدی در بهار ۱۳۸۴ تحت عنوان «اندیشه سیاسی در جهان اسلام» به کوشش علی اکبر علیخانی و توسط پژوهشگاه به چاپ رسیده است.

در پایان جلد دوم کتاب (صفحه ۶۳۶) فهرست مطالب مجلدات بعدی ذکر شده و از جمله آنها مقاله «اندیشه‌های سیاسی آیت‌الله منتظری» به قلم عمادالدین باقی است که قرار بود در جلد سوم جای گیرد، اما در این جلد به طبع کتاب (خصوصاً که با تغییر دولت و روی کار آمدن احمدی‌نژاد مصادف گردید) انتشارهایی بر مدیران پروژه وارد شد که این بخش از کتاب حذف گردد. در انجام پس از استدلال‌های مقنع مبنی بر ضرورت اختصاص بخشی از کتاب به تبیین فلسفه سیاسی آیت‌الله منتظری در کنار سایر رجال سیاسی، مدعی معاصر ایران، پذیرفتند مقاله دیگری در این زمینه به قلم شخص دیگر، تحریر شود و از این نویسنده اثری در مجموعه نباشد. از اینرو اکنون آن بخش از کتاب با افزودنی‌هایی اندک در متن و نیز الحاق دو گفتار تحت عنوان «حقوق بشر یا حقوق مؤمنان» و «حقوق انسان و حقوق خدا» به صورت مستقل درج شده است. اهمیت فصل سوم در این است که آن فرزانه غایب از میان ما، در حدت شریف و مبارک خویش، پیش از چاپ و انتشارش، متن را ملاحظه کردند و به عبارتی بر لوازم و نتایج مترتب بر نظریه فقهی نوین‌شان واقف و مؤید بودند.

یادآور می‌شود این کتاب به شیوه آکادمیک و پژوهشی تحریر یافته و فقدان القاب و عناوین برای اشخاص از همین روست. بزرگی بزرگان به

عناوین و القاب آنها نیست، به اندیشه و شخصیت ذاتی، آزاداندیش و وارسته آنهاست.

این رساله البته کافی و وافی نیست و امید است دریچه‌ای هر چند کوچک از معرفت را بگشاید و اندکی از حق یک اندیشمند را ادا کند. همین تأکید می‌شود که رساله پیش‌رو ناظر به اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی آیت‌الله منتظری و فارغ از بحث در جزئیات و فروع احکام فقهی و آراء ایشان در دیگر زمینه‌هاست.

در پایان بر خود غرض می‌دانم از آقای سعید منتظری، انسان پرتلاش بی‌ادعایی که همواره بارها نگرین تنظیم و نشر آثار مرحوم آیت‌الله منتظری و مدیریت بر این کار سترگ را با عشق و رنج بر دوش داشته و کتاب‌ها و منابعی که امروز در دست‌ماست مرهون پشتکار اوست، سپاسگزاری کنم؛ کاری که هر یک از مقام‌های بلندپایه ایران یک سازمان بزرگ و پرهزینه را بدان اختصاص داده‌اند.

دیباچه

درباره اندیشمندان و صاحب‌نظران سیاسی و متفکرانی که خاستگاه اندیشگی‌شان، معارف سیاسی و تئوری‌های رایج علم سیاست در محافل آکادمیک است به ناگزیر باید در چارچوب همین تئوری‌ها به تحلیل اندیشه‌شان پرداخت و در جستجوی منطق درونی اندیشه سیاسی‌شان برآمد و دریافت که به کدامیک از نظریه‌های سیاسی متداول نزدیک هستند. همچنین نسبت آنها را با یکی از نحله‌های لیبرالیسم، لیبرال دموکراسی، سوسیالیسم، سوسیال دموکراسی و غیره معین کرد. اما درباره صاحب‌نظرانی که آبشخور فکری‌شان از منبع دیگری چون فقه و معارف دینی ارتزاق کرده چاره‌ای جز تحلیل اندیشه سیاسی‌شان در این چارچوب نیست و الزاماً باید با منطق درونی اندیشه آموخته شده خودشان به بازیابی آنها پرداخت. نسبت اندیشه سیاسی و فقهی آنان چنین است که معیارها و اصول اندیشه و تئوری سیاسی‌شان از دل متون دینی و فقهی برآمده است، لذا تنها می‌توان در ضمن این کار از منطق علم سیاست مدد جست و از تعلق کلی آن متفکر به یکی از نحله‌ها و یا از توافق و یا تضاد انگاره‌های بنیادین او با آن نظریه‌ها سخن گفت.

آیت‌الله منتظری از دسته دوم متفکران است که می‌توان او را جزو نیروهای «دموکرات مذهبی» قلمداد کرد که جایگاه یک ایدئولوگ و نظریه‌پرداز را دارد. افراد ممکن است یک دموکرات مذهبی و حتی روشنفکر و تحصیل کرده باشند اما لزوماً دارای پشتوانه عمیق دانش مذهبی و فقیه و نظریه‌پرداز نباشند. اگر در جامعه‌شناسی، همه نظریات به دو رویکرد انگوی عمده «تضاد» و «توافق» تقسیم شده‌اند، در تحلیل اندیشه‌ها نیز یکی از دو منطق «تضاد» یا «وفاق» حاکم است. برخی در پی یافتن گسل‌ها و شکاف‌های معرفتی و القای تضادگرایی هستند و نه تنها میان پارادایم‌های اندیشه‌ای که میان پاره‌های معرفتی هم‌گسست کامل می‌بینند و بر سر دیگر اصل را بر تقریب و تفاهم و جمع بین آراء می‌نهند مگر آن که چنین کاری میسر، عملی و ممکن نگردد. آیت‌الله منتظری بر اساس آنچه در سلف است، پسین خواهد آمد از دسته دوم به شمار می‌آید.

هسته اصلی افکار سیاسی و فقهی وی، امتزاج و با تعبیر دقیق‌تر و رواتر تعامل دین و سیاست است. نظریه حکومت اسلامی او، بر تائید همین انگاره است؛ اما آنچه او را از بسیاری باورمندان دیگر به نظریه حکومت اسلامی جدا می‌سازد، ایده‌های اصلاحی و تکمیلی و نقطه نظرات خاص وی در شکل و محتوای این نظریه است.

۱- در برابر دو گروه (ستندگرایان مذهبی و تجددگرایان غیرمذهبی) که بر تقابل دین و دموکراسی و دین و حقوق بشر تأکید دارند، آیت‌الله

منتظری قائل به جمع میان آنهاست.

۲- دموکراسی در انواع و اشکال گوناگون آن از دیدگاه همه صاحب‌نظران علم سیاست چند مؤلفه اساسی دارد که همه آنها در اندیشه‌های وی جایگاه برجسته‌ای دارند، به ویژه آن که در دهه نخست انقلاب با این مؤلفه‌ها در مواضع و آثار او حضور داشت ولی در دهه دوم انقلاب و در اثر حوادث و کشمکش‌های پدید آمده وسعت و ارتقاء یافت. باو به شارده‌های دموکراسی مانند نهادهای مدنی (از قبیل تحزب، مشارکت، مطبوعات و...)، تفکیک قوا، اصالت داشتن رأی مردم و انتخابی بودن نهادهای حکومت و سازگار یافتن این باورها با دین و بلکه ارائه براهین دینی در پشتیبانی از آنها، منطق حاکم بر اندیشه‌های اوست.

۳- لازم و ملزوم بودن اخلاق دموکراتیک با اختار دموکراتیک نیز در اندیشه‌های او قابل ردیابی است.

در صفحات آینده به تفصیل به شرح این انگار و احراهم پرداخت. آنچه یادآوری آن در خور اهمیت است اینکه پژوهش‌کننده اگر چه فلسفه سیاسی اجتماعی استنباط شده توسط نویسندگان از آثار امام‌المؤمنین منتظری و مستند به بیانات اوست، اما این اعتبار را دارد که نمی‌توان مانند استنباط‌های دیگر نویسندگان از آثار و افکار پیشینیان گرفتار وسوسه‌های هرمنوتیکی ساخت و گفت این استنباط‌ها یک قرائت از متن است و قرائت‌های دیگری هم وجود دارند و معلوم نیست که

کدامیک از آنها تفکر واقعی اندیشمند مورد مطالعه است و یا اینکه نمی‌توان مدعی شد که نویسنده به آراستن و مطبوع سازی آراء یک متفکر بر اساس ذوق و سلیقه خویش یا دیگران پرداخته است، زیرا روش حاضر پیش از انتشار به نظر آیت‌الله منتظری رسیده و در حدود مواردی نقطه نظرات اصلاحی داشته‌اند که بدان ترتیب اثر داده شده، لذا می‌توان گفت این نوشته به واقع بیانگر فلسفه سیاسی اجتماعی آیت‌الله منتظری است.

واپسین نکته دیگر اینکه، نقدهای پراکنده شده درباره آیت‌الله منتظری عمدتاً ناظر بر عمده‌سیاسی وی از سوی مدافعان وضع موجود بوده است نه ناظر به اندیشه‌ها و تحریکات فقهی سیاسی وی.

آن دسته از نوشته‌هایی هم که به نبدن نظریه حکومت اسلامی و ولایت فقیه پرداخته‌اند غالباً معطوف به فرائد انتصابی و غیر دموکراتیک آن است که مورد انتقاد خود آیت‌الله منتظری نیز بوده‌اند. از این رو به ندرت منبعی برای بهره‌برداری انتقادی نسبت به اندیشه‌های وی وجود داشت تا در نوشتاری که پیش رو دارید مورد مراجعه قرار گیرد.